

До 100-річчя від дня народження митця

Сергій Параджанов - лицар українського поетичного світосприйняття

“Я вірменин,
який народився у Тбілісі
й сидів у російській в'язниці
за український націоналізм”

Сергій Параджанов

2024 рік оголошено ЮНЕСКО Роком Сергія Параджанова

Параджанов Сергій Йосипович

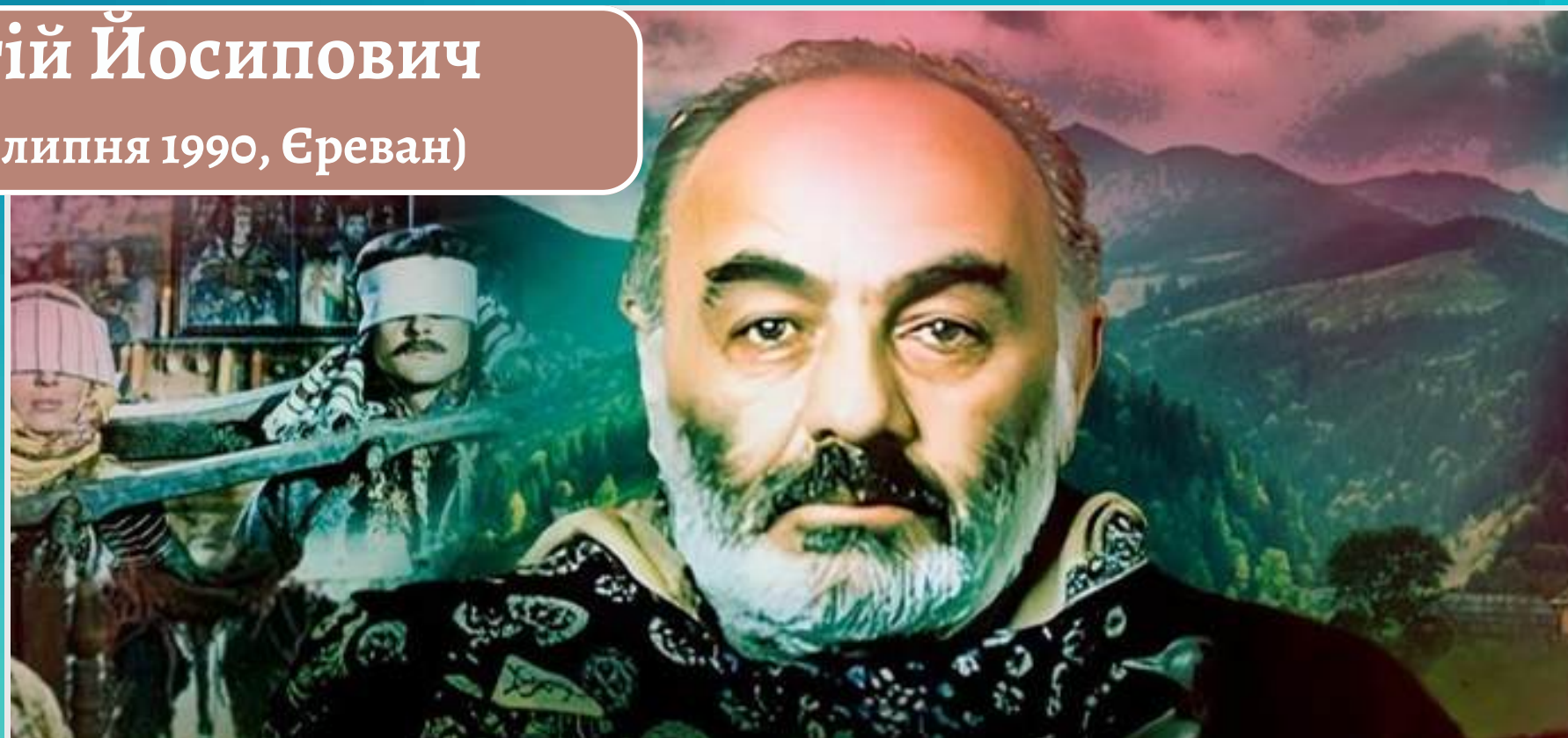
(9 січня 1924, Тбілісі — 20 липня 1990, Єреван)

”

У храмі кіно є зображення, світло і реальність.

Сергій Параджанов був майстром і господарем цього храму...

Жан-Люк Годар

”

Він міг би сказати в королівському стилі: „Студія Довженка — це я...“.

Іншого такого, хто б так відчував, миттєво осягав предмет, річ, її фактуру, колір, форму і роль, яку річ може зіграти в кадрі і просто в житті, — я не зустрічав.

Вілен Барський

Видатний український і вірменський режисер-авангардист, сценарист, художник, композитор.

Унікальний майстер, який створив свою кінематографічну мову та став яскравим представником хвилі українського поетичного кіно.

Започаткував в українському образотворчому мистецтві жанр колажу.

Лауреат Державної премії України ім. Т. Шевченка (1991 рік, посмертно).

Народний артист України та Вірменії (1990, посмертно).

Політв'язень (1973—1977).

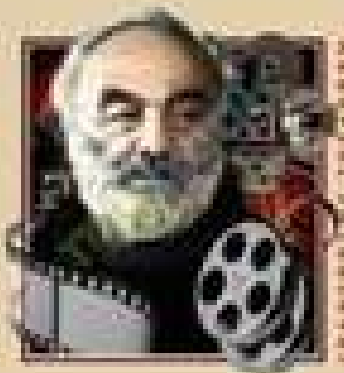
Міжнародне визнання прийшло до Параджанова після екранізації 1964 року повісті Михайла Коцюбинського “Тіні забутих предків”.

Кінострічка посідає 1-ше місце у списку “100 найкращих українських фільмів”.

Дитячі та молоді літа майбутнього митця

ПАРАДЖАНОВ

Сергій Параджанов народився у Тбілісі в сім'ї антиквара Параджанян Йосифа Сергійовича. Був третьою дитиною у родині та першим хлопцем. Батько сподівався, що син успадкує та продовжить родинну справу. Однак, всупереч волі батька та власним природним здібностям, Сергій стає студентом Тбіліського інституту інженерів залізничного транспорту, де провчився лише один рік.

1941 - 1943-ті роки — юнак працював художником-технологом на тбіліській фабриці іграшок.

1942 - 1945-ті роки — навчався на вокальному відділенні Тбіліської консерваторії. Брав участь у концертній трупі, що виступала у військових шпиталях, провів близько 600 концертів.

1946 р. — вступив на режисерський факультет ВДІКу, в майстерню українського кінорежисера Ігоря Савченка. Це була одна з кращих майстерень в історії вишу.

1951 р. — здобув освіту у ВДІК, отримавши диплом режисера.

Сергій Параджанов - студент Тбіліської консерваторії

“ Мене не дивує, що у всіх сферах нашого життя представники вірменського народу засвідчують мудрість, розум, справжню людяність. Для науки, літератури, мистецтва Вірменія дала світові багато імен, відомих усьому світові.”
О. Довженко

Сергіс Говсепі Параджанян (Сергій Параджанов) у дитинстві

Свій неповторний талант і багату уяву, артистизм і енергетику він успадкував від матері, артистичної та ексцентричної, яскравої жінки свого часу.

Любов до витонченості, вишуканій смаку і вміння відрізнити справжню річ від підробки передалися йому від батька — заможного антиквара з Тифліса (нині Тбілісі). Це у скрутні часи, неодноразово ставало у пригоді Сергієві (він підроблює скуповуванням антикваріату).

Україна у творчій біографії Сергія Параджанова

Сергій Параджанов

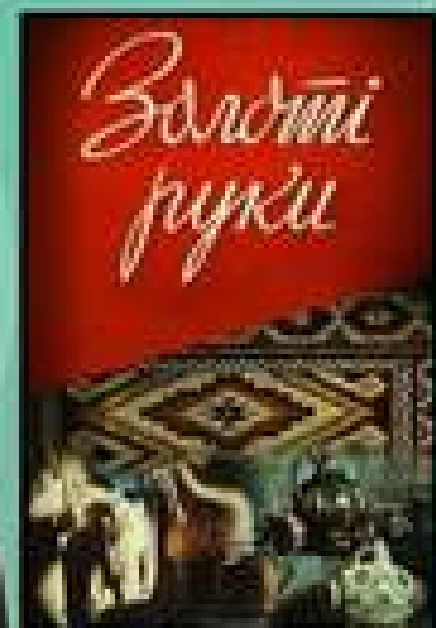
У 1950 - 1960-х роках Сергій Параджанов працював в Україні, з якою пов'язана значна частина його творчої біографії.

Свою першу роботу в кіно він виконав в ролі асистента. Тоді він взяв участь у зйомках фільму "Тарас Шевченко" (режисер Ігор Савченко).

1954 р. зняв на кіностудії Довженка свій перший повнометражний фільм "Андрієш", в основу якого лягла дипломна короткометражка.

В студії ім. Довженка ним були створені документальні та науково-популярні фільми «Наталія Ужвій», «Думка», «Золоті руки» (всі — 1957 рік) та художні фільми «Перший парубок» (1958), «Українська рапсодія» (1961), «Квітка на камені» (1962, у співавторстві з Анатолієм Слісаренком).

У 1965 році за мотивами однойменного твору Михайла Коцюбинського Сергій Параджанов поставив фільм «Тіні забутих предків», в якому вперше яскраво виявилася експресивна романтична манера художника. Цей фільм став однією з найяскравіших подій радянського кіно першої половини 60-х років.

Фільм “Тіні забутих предків” -
перлина українського кінематографу

Фільм “Тіні забутих предків”

- Першою нагородою фільму стала премія Всесоюзного кінофестивалю у Києві у 1966 році.
- Фільм займає 1-ше місце у списку “100 найкращих фільмів в історії українського кіно”.
- Один з 20-ти кращих фільмів світу.
- Отримав 39 міжнародних нагород, 28 призів на кінофестивалях (із них — 24 гран-прі) у 21 країні. (На Заході фільм демонструвався під назвами “Дикі коні вогню”, “Вогняні коні”). За кількістю призів увійшов до Книги рекордів Гіннеса.
- Гарвардський університет додав стрічку до списку обов'язкових для перегляду студентам, які претендують на вищий ступінь у кінознавстві.

Цей фільм – поетична драма про велике кохання Івана й Марічки. Фільм вводить нас у світ народних переказів, звичаїв і побуту старих Карпат.

4 вересня 1965-го в київському кінотеатрі «Україна» відбулася прем'єра фільму.

Малий гуцул Іванко Палійчук стає свідком загибелі свого брата Олекси, а потім - і вбивства свого батька у перепалці з чоловіком із ворожого роду Гутенюків. Саме тоді він знайомиться з Марічкою, донькою вбивці його батька, дає їй ляпаса і викидає хустку в річку. Проте замість ворожнечі між ними виникає приязнь, що згодом переросте в кохання...

- У перший рік прокату фільм переглянули 8,5 млн. глядачів! Зацікавленість до фільму не вщухає й досі.

“Тіні забутих предків”: історія створення

До 100-річчя М. Коцюбинського

З нагоди ювілею М. Коцюбинського, який народився 17 вересня 1864 р., на Київській кіностудії ім. О. Довженка вирішили зняти фільм за його повістю “Тіні забутих предків”, створеною під враженням від «чарівного полону» горян, де вабить і зачаровує все: мальовнича природа, звичаї, побут, фольклор...

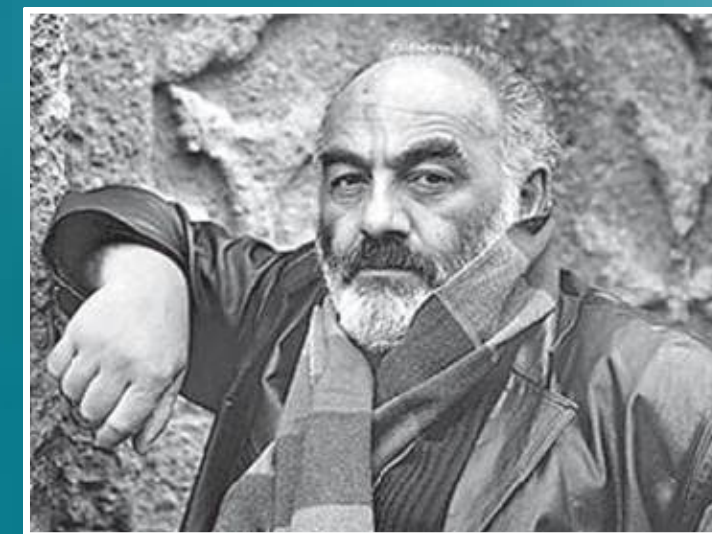
Сценаристами «Тіней...» виступили Іван Чендей, відомий тоді як упорядник закарпатських казок, та Сергій Параджанов, режисер Київської кіностудії. За натуру обрали село Криворівня, в якому відбувалися описані Коцюбинським події, та його околиці.

“Я давно мріяв створити фільм, в якому на повний голос можна було б розказати про поетичну, талановиту душу українського народу”.

С. Параджанов

“Параджанов знайшов спільний знаменник з українською (гуцульською) культурою, відшукав те, що ріднило, єднало його душу з душею героїв. Це — гори. Він збагнув несподівано для себе, що гуцули — такі ж самі горці, горяни, верховинці, як і він, за походженням кавказець.

Усвідомлення цього факту перевтілило й пересотворило митця. Власне, він так і знімав «Тіні забутих предків» — як фільм про споконвічних горян, запросивши в картину гуцула Івана Миколайчука, осетинку Тетяну Бестаєву, грузина Спартака Багашвілі, вірменина Леоніда Єнгібарова...”
(Леонід Череватенко, кінокритик)

Юрко Мальфара
(Спартак Багашвілі)

Микола (Леонід Єнгібаров)

Палагна (Тетяна
Бестаєва)

Іван Палійчук
(Іван Миколайчук)

Знімали фільм рік.

До 100-річчя Коцюбинського фільм не встигли змонтувати й озвучити. Першу прем'єру влаштували за рік – 24 серпня 1965-го у Верховині.

**“Тіні забутих предків”:
історія створення**

Під час роботи над картиною Параджанов активно вивчав побут і звичаї гуцулів, ходив на весілля та похорони, вирушав до місцевого музею народного костюма. У фільмі багато обрядів Гуцульщини.

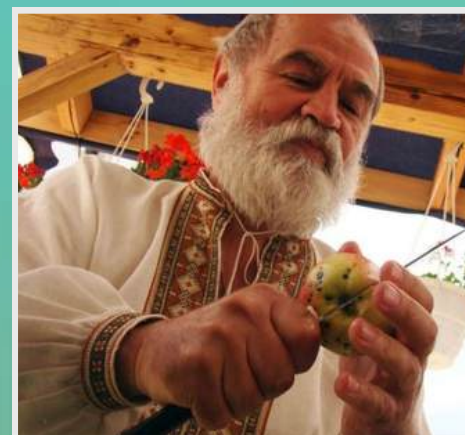
За зніманнями спостерігали місцеві жителі, щоб постановка мала автентичний вигляд.

Проте були моменти, які режисер все ж додавав "від себе", як-от ярмо на шиї наречених — такої традиції не існувало, однак сцена стала однією із найнезвичайніших у фільмі.

Режисер 7 місяців прожив у гуцульському селі Верховина (що на Франківщині), щоб краще зрозуміти місцевий дух. Більшість епізодичних ролей виконали місцеві гуцули.

С. Параджанов та члени знімальної групи “Тіней забутих предків” у Верховині з місцевими жителями

У гуцулів залишилися теплі спогади про Параджанова. За словами Галини Мокан: "Режисер страшенно любив місцевий колорит і гуцулів. Він прекрасно влився у це середовище. Він перетворився на гуцула, бо ходив у сорочках з дрібного полотна, їв ті ж страви, що й господарі хати. Коли були якісь забави, то усі жінки хотіли, щоб Сергій взяв до танцю. Бо він вмів гарно танцювати танець "Гуцулка".

Місцеві жителі дарували Параджанову вишиванки, ікони та частували банушем (кукурудзяна каша, зварена на вершках або сметані, заправлена шкварками, грибами та бринзою тощо). А він їм віддячував Київськими тортами та вчив готувати голубці із виноградного листа.

“Тіні забутих предків”:
історія створення

- **НАДЗВИЧАЙНІ ВИШИВАНКИ** - складні, вишити зі смаком, мають вставки; **КЕПТАРІ**.
- **БАГАТО ПРИКРАС**: пацьорки, коралі, зґарди та дукачі з австрійських чи польських монет.
- **ЯСКРАВІ ХУСТКИ**, що прикрашали волосся.

“Тіні забутих предків”:
історія створення

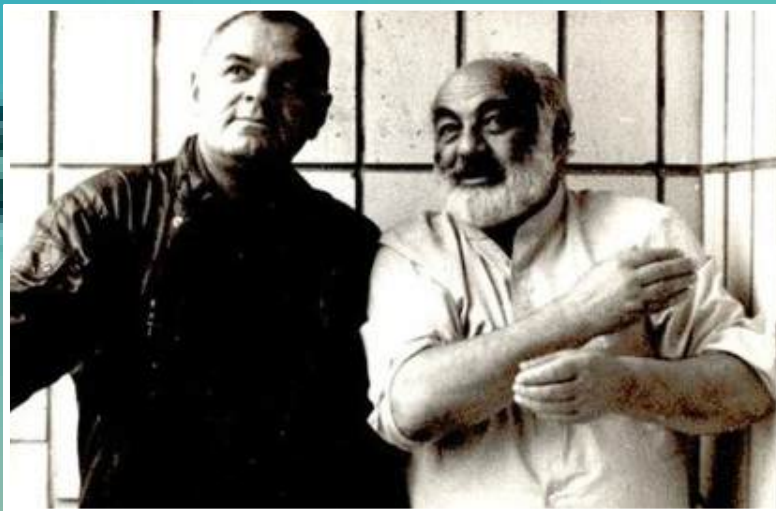

- **ВЗУТТЯ.** Постоли та в'язані капці (шкарпетки).
- Не менш цікавими були **ЧОЛОВІЧИЙ** та **ДИТЯЧИЙ** ОДЯГ.

“Тіні забутих предків”:
історія створення

ЦІКАВІ ФАКТИ

- Під час зйомок у Карпатах Параджанов багато конфліктував із оператором фільму Юрієм Ілленком. Останній після чергової сварки навіть викликав режисера на дуель. Були вибрані час дуелі, відстань і зброя – гуцульські пістолі. Обоє прийшли в назначений час із секундантами, втім дуель не відбулася. Щоб потрапити до місця поєдинку, треба було перейти через річку Черемош. Злива напередодні зірвала міст.

Юрій Ілленко (зліва)
(режисер, оператор,
художник) та
С. Параджанов

Мирослав Скорик -
український
композитор і
музикознавець.

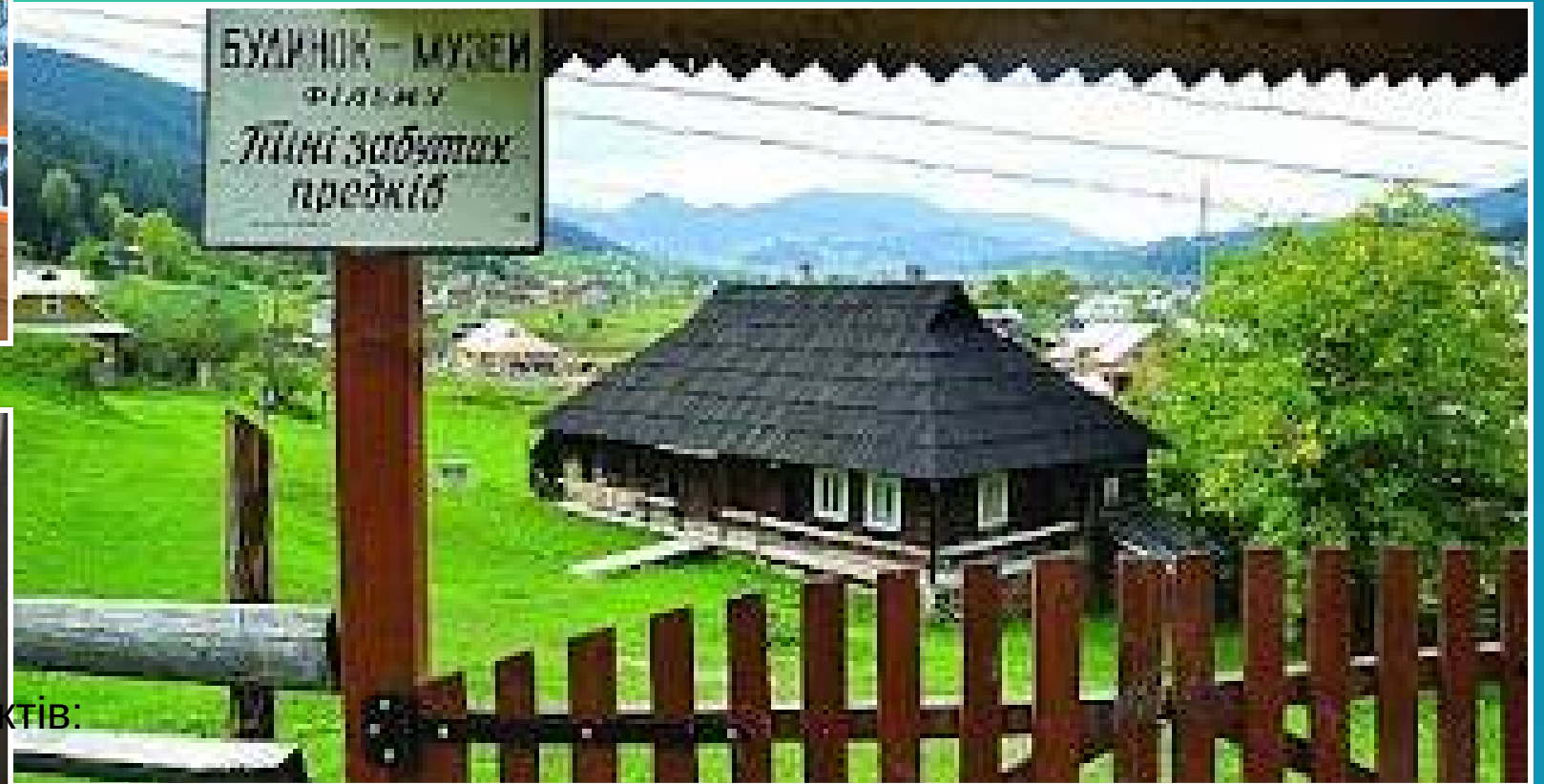
ЗАРАЗ ЖИТЛО РЕЖИСЕРА ПЕРЕТВОРЕНЕ НА МУЗЕЙ КІНОФІЛЬМУ
«ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ».

Він відкрився 2000 року в хаті Петра і Євдокії Сорюків, у якій в 1963 - 1964 роках під час зйомок проживав знаменитий кінорежисер.

Багато предметів побуту залишилися в музеї ще з тих часів. Наприклад, дерев'яна лава, на якій спав Параджанов, піч і стіл.

Ще декілька цікавих фактів:

Будинок-музей фільму "Тіні забутих предків"

- Геніальну музику для фільму створено Мирославом Скориком.

Окрім авторської, фільм насичений і народною музикою в автентичному виконанні. Композитор згадував, що гуцульських музик навіть возили до Києва, щоб зробити запис у павільйоні, адже отримати правильне звучання просто неба було дуже важко. Утім нелегко було розмістити і десять трембіт у пасажирський салон літака, що успішно і зробив Параджанов.

“Тіні забутих предків”:
історія створення

СЕРГІЙ ПАРАДЖАНОВ ПРО ГУЦУЛІВ:

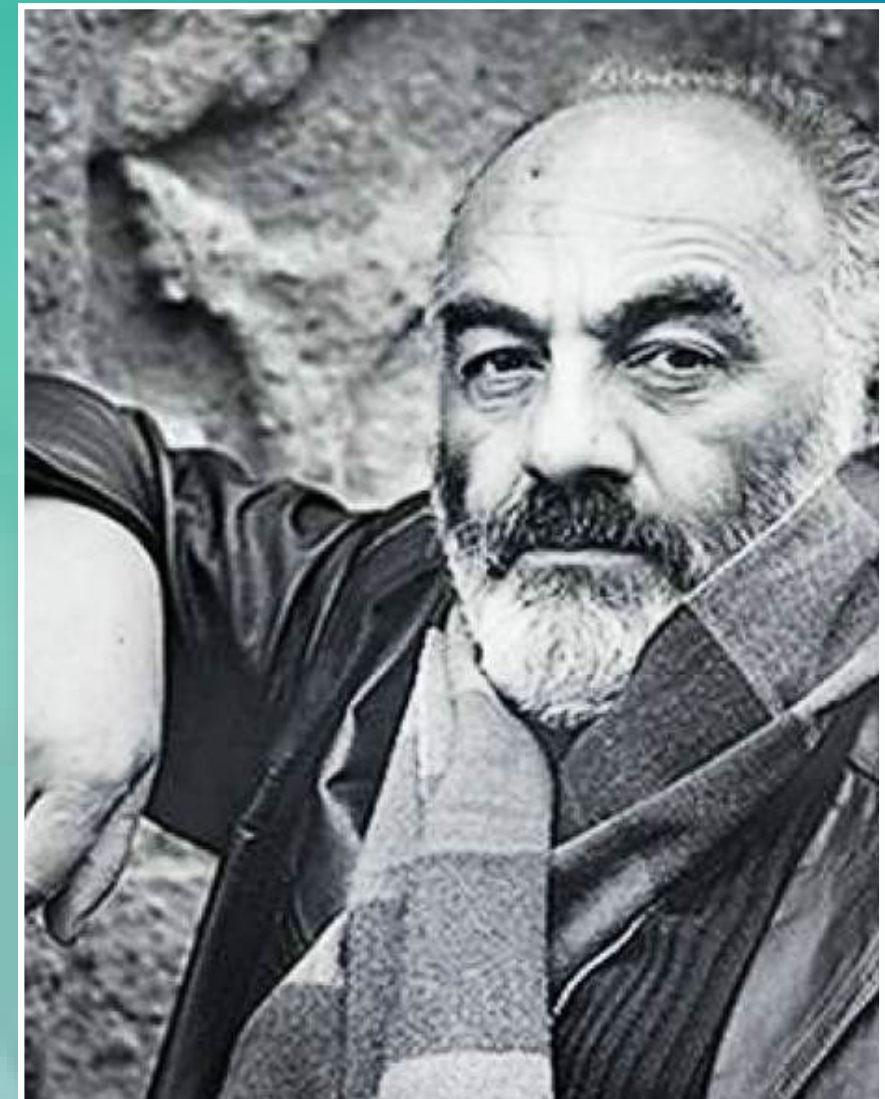
“ Їхнє злиття з природою, їхня самотність не вбиті історією. Уніатська церква, колись нав'язана їм, з її бароковою декоративністю, ворожа природі гуцула. Вони не відреклися від своїх язичницьких свят: зустрічають весну, проводжають зиму, урочисто відзначають перший вихід овець на пасовище.

Гуцули пройшли через страждання, самі випробували все, що випало моєму Івану Палійчуку: кабалу, самотність, приниження. Але залишилися все ж вільними, якими бачиш їх і сьогодні. І ми хотіли зробити фільм про вільну людинку.”

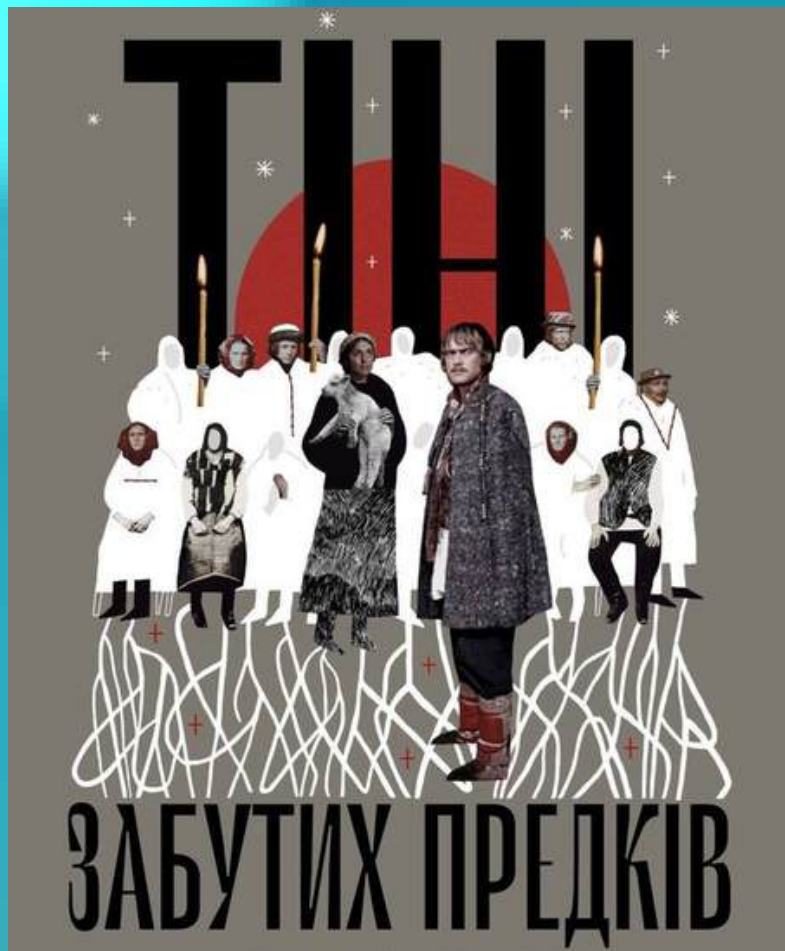

Гуцули вельми пишаються і справді оберігають пам'ять про "Тіні забутих предків" та їхніх творців.

Лише завдяки місцевим, поміж такого глобалізованого світу, ще зберігся куточок, який дихає історією та фольклором, який дотепер пам'ятає Михайла Коцюбинського, Сергія Параджанова, Івана Миколайчука і вічну історію про непримиримі роди Палійчуків та Гутенюків.

“Тіні забутих предків”:
новаторство, філософія, актуальність

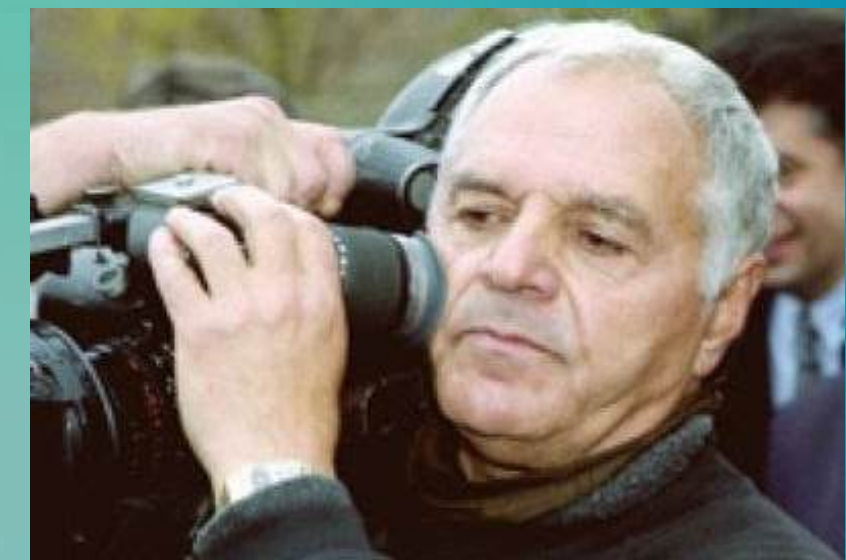
Фільм “Тіні забутих предків” вийшов українською мовою і не був дубльований російською, що було для того часу майже нечуваним. Параджанов одразу став знаменитістю, відомим режисером, а влада побачила в ньому ще й українського націоналіста, мабуть, тому що він потоваришував з дисидентами і не приховував свого невдоволення культурною політикою Радянського Союзу.

Сергій Параджанов відмовився дублювати фільм російською, бо як зазначає Михайло Ілленко, “був художником, який розумів, що мову неможливо відокремити від контекстів – ментального, історичного, фольклорного, географічного, мелодичного... Мову неможливо відокремити від фонових і синхронних шумів фільму, від руху камери, бо буде велика брехня”.

Картина і по сьогодні вражає напруженням народних пристрастей і образотворчою виразністю. Долаючи літературну оповідальність, він привніс у свої фільми поетику живопису, музики, хореографічної і пантомімічної пластики, тим самим збагачуючи кінематограф новими закономірностями синтезу мистецтв.

Фільм “Тіні забутих предків” дав потужний поштовх національному саморозкриттю українських кінематографістів. Зокрема, оператор Юрій Ілленко відтоді усвідомлював себе українським митцем, незважаючи на те, що інші митці у часи бездержавності навпаки: будучи українцями з народження, переходили у світ імперської культури.

Юрій Ілленко

"Україна - моя друга батьківщина"

Сергій Параджанов

До сторіччя з Дня народження Сергія Параджанова Національний банк України випустив пам'ятну срібну монету номіналом у 5 гривень

"Україна – це моя батьківщина, це моя друга батьківщина. Там я створив свій перший шедевр "Тіні забутих предків", там я став генієм, там у мене народився син. Україна мені подарувала все, і Україна мене погубила."

Сергій Параджанов

Сергій Параджанов усе життя підкреслював своє захоплення та любов до України. Це проявлялося як у мистецтві, так і у публічних заявах. Він належав до тих діячів української науки та культури, які у 1965 - 1968 роках протестували проти масових політичних арештів.

Не будучи українцем, він підписав лист партійному керівництву СРСР з вимогою пояснити причину арештів українських інтелектуалів-дисидентів. Епатажні на той час висловлювання режисера і мистецькі провокації, які він влаштовував, стали приводом для його тюремного ув'язнення.

Під тиском світової громадськості він був дочасно звільнений, але з заборonoю жити в Україні. Через це Сергій Параджанов переїхав у Тбілісі. Проте переслідування з боку радянських репресивних органів продовжувалося і через ідеологічну цензуру не вийшли такі фільми як **"Intermezzo"**, **"Київські фрески"**, **"Ікар"**, незакінчена через смерть С. Параджанова його автобіографічна картина **"Сповідь"** (її оригінальний негатив пізніше було включено до фільму **«Параджанов. Остання весна»**).

Помер митець в Єревані 20 липня 1990 року (діагноз - рак легенів). Поховали Сергія Параджанова в Пантеоні геніїв вірменського духу, поряд з Арамом Хачатуряном, Фрунзиком Мкртчяном, Вільямом Сарояном й іншими відомими діячами мистецтва, літератури і науки Вірменії.

У грудні 2023 року Національна комісія з реабілітації за поданням Українського інституту національної пам'яті повністю реабілітувала Параджанова у сфабрикованих звинуваченнях в «українському націоналізмі та гомосексуалізмі».

Цитати Сергія Параджанова

“Найстрашніше — проґавити прекрасне!”

“Мною все життя рухає заздрість. Я заздрив красивим — і став привабливим, я заздрив розумним — і став несподіваним.”

“Хай живе Україна! Хай живе український націоналізм у тому сенсі, у якому розумію його я: не можна допустити, щоби настав час, коли не буде слова українською чи не буде пісні української, чи не буде сонця українського і не буде соняшника українського!” (1988)

“Веселіться в повну міру, як це робив я. Є що згадати. Інакше було б шкода і себе, і життя! І що життя, якщо немає принципу і капризу?!”

«Час великодушний і справедливий — він очищає пам'ять, знімає наклепи та образи з засуджених, воскрешає забутих, судить неправедних».

Тематичний дайджест підготувала
Наталія Федько, завідувачка сектору
абонементу художньої літератури
НУ “Запорізька політехніка”